

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΡΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΗΣ ΣΥΜΠΡΑΞΕΙ

ΒΑΣΙΟΥ ΣΚΟΡΔΕΛΗ, π. Διευθυντῷ τοῦ Διδασκαλείου Πελοποννήσου, ΑΛΕΞΙΟΥ ΖΑΜΑΡΙΟΥ Διευθυντοῦ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ἐν Φιλιππουπόλει, ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, Διευθυντοῦ τοῦ Διδασκαλείου Πελοποννήσου, ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ Δ. ΓΡΑΦΕΙΑΔΟΥ, ὑποδ. τοῦ Ὁρφανοτροφείου Χατζηκώστα

ΕΝ ΤΗ ΗΜΕΔΑΠΗ

Συνδρομὴ ἑτησίᾳ προπληρωτῆ
δραχ. 6

Παρακαλοῦμεν τοὺς καθυστεροῦν-
τας νὰ ἀποστείλωσιν αὐτὴν ἐν
συστημένῃ ἐπιστολῇ.

ΥΠΟ

Π. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΓΡΑΦΕΙΑ: Ὁδὸς Ἀναγνωστοπούλου ἀριθ. 16.

ΕΝ ΤΗ ΑΛΛΟΔΑΠΗ

Συνδρομὴ ἑτησίᾳ προπληρωτῆ
φρ. χρ. 7

Ἀποστέλλεται διὰ συστημένης
ἐπιστολῆς εἰς μονόγρσσα γραμ-
ματόσημα Τουρκίας (5 γρ. 1 φρ.

Ἄριθ. 20

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Δεκεμβρίου 1893.

Ἔτος Β'.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ: Ἡ ἐργασία ἐν τῷ ὄρφανοτροφίῳ Χατζηκώστα ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ἐν Εὐρώπῃ γνώμας.—Οἱ συγγραφεῖς διδαχτικῶν βιβλίων παρὰ τῷ κ. Πρωθυπουργῷ.— Herbert Spencer περὶ διανοητικῆς ἀνατροφῆς, τέταρτον ἀνάγνωσμά.— Σκέψεις ἐπὶ τῶν προταθέντων σχολικῶν ζητημάτων.— Τί φρονοῦσιν οἱ δημοδιδάσκαλοι περὶ τῶν βιβλίων τοῦ κ. Παπαμάρκου.

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ ΕΝ ΤΩ ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΩ ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ ΕΝ ΣΥΓΚΡΙΣΕΙ ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΕΝ ΕΥΡΩΠΗ ΓΝΩΜΑΣ.

Ὅτι τὸ Ὁρφανοτροφεῖον Χατζη Κώστα ἐκπληροῖ ὡς πρέπει τὴν ἀποστολὴν του, τοῦτο δὲν ἀρμόζει εἰς ἡμᾶς νὰ εἰπώμεν. Νομίζομεν ὅτι δὲν ὑπάρχει δευτέρα ὡς πρὸς τοῦτο γνώμη ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος μέχρι τοῦ τελευταίου πολίτου, ἡμεδαποῦ ἢ ἀλλοδαποῦ. Τὰς ὑπηρεσίας, ἃς τὸ φιλανθρωπικὸν τοῦτο ἴδρυμα παρέσχε τῇ κοινωσίᾳ καὶ τῷ Ἐθνει μαρτυροῦσι αἱ πολῦτιμοι ἐργατικαὶ χεῖρες, οἱ ἑλληνοπρεπεῖς χαρακτήρες, οἵτινες ἐξεθλόντες τῶν πλαστικῶν τοῦ ἰδρύματος τούτου παραγόντων διεσπάρησαν εἰς τὴν κοινωσίαν καὶ ὑπηρετοῦσι ἐντίμως τὸ ἔθνος ἄνευ θορύβου, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιδείξεως ἐκπληροῦντες τὸ καθήκον των καὶ δεόμενοι εἰς τὸν Ὑψιστον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τῶν εὐεργετῶν αὐτῶν, οἵτινες διὰ τῆς θεοφιλοῦς προνοίας των οὐ μόνον διέσωσαν τὰ πτωχὰ καὶ ὄρφανὰ ἐκ βεβαίας ἀπωλείας, ἀλλὰ καὶ παρέσχον εἰς αὐτὰ ἀνυπολογίστους εὐεργεσίας, ἃς κατὰ καθήκον ἔχουσιν αἰετοτε διὰ μνήμης. Οἱ τρόφιμοι τοῦ ὄρφανοτροφείου εἰσερχόμενοι εἰς τὸ Κατάστημα σώζονται ἐκ παντοειδῶν κινδύνων, οἵτινες ἐν τῇ εὐρείᾳ καὶ ψυχρᾷ κοινωσίᾳ ἐπαπειλοῦσι τὴν καρδίαν, τὸν νοῦν, τὸ σῶμα τοῦ ἐγκαταλελειμένου παιδός. Πλὴν δὲ τούτου σώζονται ἐνίοτε καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκην ἢ τὴν πλεονεξίαν αὐτῶν τούτων τῶν πτωχῶν συγγενῶν των ἢ κηδεμόνων, οἵτινες ἐνίοτε ἐκμεταλλεύονται σκληρῶς τὰς ἀσθενεῖς τῶν παιδῶν δυνάμεις. Ἡ ἀνάγκη τυφλῶνει αὐτοὺς ἢ δὲ πτωχεῖα ἀμβλύνει καὶ ἐνίοτε τελείως ἐξολοθρεῖ τὸ αἶσθημα. Οἱ δὲ παῖδες εἶνε φύσει ἀσθενῆ ὄντα μὴ δυνάμενα νὰ διαθέσωσιν ἑαυτά. Οὐδὲ τοῖς οἰκείοις αὐτῶν προσγίγνεται βλάβη

τις· τούναντίον διττὴ ὠφέλεια ἠθικὴ τε, διότι ὁ παῖς μορφοῦται καὶ ἀναπτύσσεται, καὶ ὕλική, διότι ἀποδίδει αὐτοῖς τοῖς οἰκείοις πολλῶν πλείον κέρδος, ἐρχόμενος ἠθικῶς τε καὶ ὕλικῶς ἀρωγὸς ἐν ταῖς δειναῖς τοῦ βίου αὐτῶν ἀνάγκαις καὶ δὴ μετὰ ἀποτελέσματος.

Αἱ δυνάμεις τῶν τροφίμων καὶ ὁ κατ' ἀναλογίαν καθορισμὸς τῆς ἐργασίας λαμβάνονται πάντοτε σπουδαίως ὑπ' ὄψει ἐν τῷ ἐπαγγελματικῷ σχολείῳ Χατζη Κώστα.

Ἐὰν ὁ τρόφιμος εἰσέλθῃ ἐνωρίτερον τοῦ δέοντος εἰς τὴν τέχνην, βλάπτεται τὴν ὑγίαν καὶ ἐθίζεται πῶς εἰς περιφρόνησιν τῶν γραμμάτων, μάλιστα ἐὰν τύχῃ παιδαγωγὸς ἀνικάνου ἢ μὴ ζηλωτοῦ τοῦ εὐγενοῦς αὐτοῦ ἐπαγγέλματος· ἐὰν δὲ ὁ τρόφιμος εἰσέλθῃ εἰς τὴν τέχνην βραδύτερον τοῦ δέοντος, ἐθίζεται εἰς ὀκνηρίαν καὶ περιφρόνησιν τῆς βαναύσου ἐργασίας. Ὡς ἐκ τούτου ἤδη ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας, ἀφ' οὗ ἤρξατο ἢ εἰς ἀκμὴν σταδιοδρομία τοῦ ἰδρύματος, ἔχει κανονισθῆ ὥστε οἱ εἰσερχόμενοι παῖδες νὰ ὦσιν ἡλικίας 8-12 ἐτῶν, ἢ δὲ πραγματικὴ ἐργασία νὰ ἀρχῆται κυρίως ἀπὸ τοῦ 12 ἔτους. Καὶ μέχρι μὲν τοῦ 14ου ἔτους ἢ εἰς τὰς τέχνας ἐργασία εἶνε 6 ὥρῶν. Βραδύτερον δὲ σὺν τῇ σωματικῇ καὶ γραμματικῇ μορφώσει τοῦ παιδός αὐξεται καὶ ἡ τῶν χειρῶν ἐργασία εἰς 8-10 ὥρας. Ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο, τὸ ὑπὸ τῆς πρακτικῆς κρίσεως ὑπαγορευθὲν, εἶνε ὀρθὸν φαίνεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι εἶνε κατὰ τὰ πάντα σύμφωνον πρὸς τὰ ἐν Γερμανίᾳ περὶ πρακτικῆς ἐργασίας νεομοθετημένα, ἅτινα ὑπὸ δεινῶν ἐδικῶν οἰκονομολόγων καὶ κοινωνιολόγων ὁμολογοῦνται ὡς τὰ κράτιστα, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν στατιστικῶν σημειώσεων, ἃς χάριν τῆς καθόλου σπουδαιότητος τοῦ ζητήματος ὡδε ἐκτιθέμεθα:

Λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὰς πτωχοτέρας ἢ ὀλιγανθρωποτέρας χώρας.

Ἐν Βελγίῳ ἀπαγορεύεται ἡ ἐργασία εἰς παῖδα

ηλικίας μικρότερης τῶν 10 ἐτῶν. Ἐν Ἰταλίᾳ ἡ ἐργασία ἐπιτρέπεται εἰς παῖδας 9 ἐτῶν ἡλικίας, εἰς δὲ τὰ μεταλλεῖα εἰς παῖδας 10 εἰς τῆς ἐργάζονται δὲ οὗτοι 8 ὥρας καθ' ἑκάστην.

Ἐν Οὐγγαρίᾳ ἡ ἐργασία ἀρχεται ἀπὸ τοῦ 10 ἐτους. Παῖδες 10-12 ἐτῶν ἐργάζονται 8 ὥρας, παῖδες δὲ ἀπὸ 12 ἐτῶν ἕως 14 ἐργάζονται 10 ὥρας καθ' ἑκάστην. Τὰ δὲ μετὰ τὸ 14ον ἔτος οὐδόλως εἶσι νενομαθημένα. Ἡ νυκτερινὴ ἐργασία (τὸ νυκτερι) καὶ ἡ ἐργασία κατὰ τὰς Κυριακὰς ἀπαγορεύεται.

Ἐν Ἰσπανίᾳ διὰ τε τὰ ἄρρενα καὶ θήλειά ἡ ἐργασία ἀρχεται ἀπὸ τοῦ 10 ἐτους. Οἱ μὲν παῖδες 10-13 ἐτῶν, τὰ δὲ κοράσια, 10-14 ἐτῶν ἐργάζονται 5 ὥρας, διὰ δὲ τοὺς 14ων-17 ἐτῶν νέους καὶ τὰς 14ων-18 ἐτῶν νέας ἡ ἐργασία ὠρίσθη εἰς ὥρας 8. Ἡ νυκτερινὴ ἐργασία ἐν τοῖς μηχανουργεῖσι ἀπαγορεύεται.

Ἐν Δανίᾳ ἡ ἐργασία ἀρχεται ἀπὸ τοῦ 10 ἐτους καὶ ὀρίζεται διὰ τοὺς 10 ἐτῶν μέχρι 16 εἰς 6 ὥρας, διὰ δὲ τοὺς 16 μέχρι 18 εἰς 10 ὥρας. Ἡ νυκτερινὴ ἐργασία καὶ ἡ κατὰ τὰς Κυριακὰς ἀπαγορεύεται ἐπίσης.

Ἰδωμεν ἤδη τὰ εὐρύτερα ἢ πλουσιώτερα κράτη.

Ἐν Ρωσίᾳ ὠρίσθη διὰ τὴν ἐναρξιν τῆς ἐργασίας τὸ 12 ἔτος, ἐργάζονται δὲ 8 ὥρας καθ' ἑκάστην οἱ τε παῖδες καὶ τὰ κοράσια, εἰς ἀμφοτέρους δὲ ἀπαγορεύεται ἡ νυκτερινὴ ἐργασία πρὸ τοῦ 17ου τῆς ἡλικίας των ἔτους. Ἐν ταῖς Κάτω χώραις ἀρχονται τῆς ἐργασίας ἀπὸ τοῦ 12 ἐτους.

Ἐπίσης καὶ ἐν Σουηδίᾳ ἀπὸ τοῦ 10-14 ἐτους ἐργάζονται 6 ὥρας, ἀπὸ δὲ τοῦ 14 ἐτους μέχρι τοῦ 18 ἐργάζονται ὥρας 10 καθ' ἑκάστην. Ἡ νυκτερινὴ καθόλου ἐργασία ἀπαγορεύεται.

Ἐν Γερμανίᾳ ἐπίσης ἡ τῶν παιδῶν ἐργασία ἀρχεται ἀπὸ τοῦ 12ου ἐτους. Καὶ διὰ μὲν τὴν ἡλικίαν ἀπὸ τοῦ ἐτους 19-14 ὀρίζεται ὅραρος καθ' ἑκάστην ἐργασία, ἀπὸ δὲ τοῦ ἐτους 14 μέχρι τοῦ 18 10 ὥρας. Ἡ νυκτερινὴ ἐργασία ἀπαγορεύεται.

Ἐν Αὐστρίᾳ ἡ μὲν τῆς ἐργασίας ἔναοξις γίνεται βραδύτερον, ἀπὸ τοῦ 14ου ἐτους, αἱ δὲ ὥραι αὐτῆς εἶσι πλείωτεροι, 11 καὶ ἐνίοτε 12 καθ' ἑκάστην. Ἡ νυκτερινὴ ἐργασία ἀπαγορεύεται μόνον εἰς τὰς γυναῖκας, εἰς τοὺς ἀνδρας ἐπιτρέπεται μὲν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 16 ἐτους.

Ἐν Ἐλβετίᾳ ἐπίσης ἀπὸ τοῦ 14ου ἐτους γίνεται ἐναρξίς τῆς ἐργασίας, καὶ αἱ ὥραι αὐτῆς ὀρίζονται ὡσαύτως εἰς 11 καθ' ἑκάστην (λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν γραμμάτων ὡς καὶ τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας ἕως 16 ἐτῶν). Ἡ νυκτερινὴ ἐργασία καὶ ἡ κατὰ τὰς Κυριακὰς ἀπαγορεύεται.

Ἐν Ἀγγλίᾳ ἀρχονται ἀπὸ τοῦ 10 ἐτους. Καὶ 11-14ων ἐτῶν ἐργάζονται 30 ὥρας τὴν ἐβδομάδα, 14ων δὲ-18 ἐτῶν ὥρας 56 1/2 μέχρι 60 τὴν ἐβδομάδα. Ἡ νυκτερινὴ ἐργασία ἀπαγορεύεται. Αἱ ἐργασίαι παύονται τὸ Σάββατον κατὰ τὴν μεσημβρίαν, μέχρι δὲ

τῆς Δευτέρας ἡ ἐργασία ἀπαγορεύεται. Εἰς δὲ τὰ μεταλλεῖα ἡ χρῆσις τῶν μικρῶν ἐν γένει παιδῶν ἀπαγορεύεται διὰ νόμου ὀφειλομένου εἰς τὰς φιλανθρωπῶς ὑπὲρ τῆς ἐργατικῆς τάξεως ἐνεργείας ἀνδρῶν φιλανθρώπου καὶ δραστηρίου, τοῦ Σίρ Γεωργ' Ἐλλιοτ, τοῦ ἀποβιώσαντος ἐσχάτως ἐν Λονδίῳ, καὶ οὗτινος τὸν λίαν περὶπετειώδη βίον συνοπτικῶς ἐξέθηκάν καὶ οἱ ἡμέτεροι «Καιροί» (27 Δεκεμβ. ε. ε.)

Ἐν Γαλλίᾳ ἀρχονται ἀπὸ τοῦ 10 ἐτους. 10-12 ἐτῶν παῖδες εἰς τινὰ βιομηχανικά ἔργα ἐργάζονται 10 ὥρας. Διὰ δὲ τὰ λοιπὰ οἱ ἔχοντες ἡλικίαν 10-14 ἐτῶν καὶ μὴ τυχόντες γραμματικῆς διδασκαλίας ἐργάζονται 6 ὥρας καθ' ἑκάστην, διὰ δὲ τοὺς τυχόντας τοιαύτης καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἡλικίᾳ ὄντας ἡ ἐργασία ὠρίσθη εἰς ὥρας 12, μὲ τὴν παράδοξον καὶ κομψὴν δικαιολογίαν ὅτι ἡ τῶν γραμματικῶν διδασκαλία αὐξάνει τὰς σωματικὰς δυνάμεις!

Ἡ νυκτερινὴ ἐργασία ἐπιτρέπεται ἀπὸ 16 ἐτῶν διὰ τοὺς νέους καὶ ἀπὸ τοῦ 21 διὰ τὰς νέας. Ἀπαγορεύεται ἐπίσης ἡ ἐργασία καὶ κατὰ μίαν τῆς ἐβδομάδος ἡμέραν (ἡ φράσις προέρχεται ἐκ τῶν κατὰ τοῦ κλήρου προλήψεων). Πρόκειται δὲ προσεχῶς νὰ καταργηθῇ ἡ νυκτερινὴ ἐργασία διὰ τὰς γυναῖκας πάσης ἐν γένει ἡλικίας.

Μία ἐτι ἐν τέλει παρατήρησις ἐπιτραπήτω ἡμῖν ἀφορώσα εἰς θεωρίαν, ἣτις καὶ παρ' ἡμῖν ἐνδημεῖ, καὶ ἣτις φαίνεται ἔχουσα ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ δίκαιον καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον. Εἶνε δ' αὕτη ἡ ἐξῆς: Νομίζεται δηλαδὴ ὅτι ἐὰν ἡ ἐργασία τῶν παιδῶν καταργεῖτο, ἤθελεν αὐξηθῆ τὸ ἡμερομίσθιον τῶν πρεσβυτέρων ἐργατῶν. Ἐπειδὴ ὑπὸ τοιαύτης γνώμης, ὀρθῆς μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον, σφαλερᾶς δὲ κατ' οὐσίαν, ἐμπνευμένη ἡ ἐργατικὴ τάξις διακρίεται ἐχθρικῶς πρὸς τὰ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα (εἶπομεν δὲ ὅτι ἡ πτωχεία ἢ ἡ πλεονεξία καταστρέφουσιν ἢ τοῦλάχιστον ἀμβλύνουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ αἴσθημα), ἅτινα παρέχουσιν ἐργασίαν εἰς τοὺς παῖδας, διὰ τοῦτο κρίνομεν εὐλόγον νὰ διακλιθῶμεν τινα καὶ περὶ αὐτῆς δι' ὀλίγων λέξεων.

Ὅσον δὴλον ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὸ Ὀρφανοτροφεῖον ΧΚώνστα ἡ ὑψωσις τῶν ἡμερομισθίων τῶν πρεσβυτέρων ἐργατῶν διὰ τῆς καταργήσεως τῆς ἐργασίας τῶν παιδῶν, καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι αὕτη ἦτο πρῶτον, δὲν θὰ ὠφέλει κατ' οὐδὲν τοὺς τροφίμους αὐτοῦ· διότι οὗτοι ὡς ὄφρανοι, δὲν ἔχουσι γονεῖς καὶ συγγενεῖς τοιοῦτους ἐκ τῆς ἐργασίας τῶν ὀπίων νὰ ὠρελῶνται, πρέπει λοιπὸν ἐνώρις νὰ ἀσκηθῶσιν εἰς βιοποριστικὴν τινα τέχνην, ἵνα ἐπαρκέσωσι βραδύτερον εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου των, καὶ μὴ καταβληθῶσιν, ἀσθενῆ αὐτὰ πλάσματα, εἰς τὸν ἀκαμπτον ἀγῶνα—struggle for life!

Πλὴν δὲ τοῦτου ἡ θεωρία αὕτη εἶνε, ἐπαναλαμβάνομεν, σφαλερᾶς, ὡς ἀπεδείχθη ἤδη πρὸ πολλοῦ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ καὶ Ἀμερικῇ περιττῇ, μόνον δὲ παρ' ἡμῖν ἀποτελεῖ ζήτημα εἰσέτι ἄλυτον! Εἶνε δὲ ἡ θεωρία αὕτη περιττῇ, διότι τὸ ἡμερομίσθιον τοῦ ἐργατοῦ κανονίζεται πάντοτε ἀναλόγως τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, ὡς τοῦτο ἀπέδειξε πρὸ δεκαετίας ὁ Ἀμερικανὸς οἰκονομολόγος Walker, καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Γάλλος συναδελφὸς αὐτοῦ ὁ πολὺς Leroy-Beaulieu (Ἠβλ. Le travail des femmes au dix-neuvieme siècle, 1873.—Essai sur la répartition des richesses, 1881—L'Etat moderne, 1890.—Ἐτι δὲ καὶ Dr Adler, ἐν τοῖς Annalen des deutschen Reiches für Gesetzgebung).

νὰ εὐηρεστεῖτο νὰ ἦκομε περὶ τοῦ νόμου τοῦτου τὰς γνώμας τῶν ἐπαίωντων τοῦλάχιστον σήμερον, ἵνα διορθωθῇ κακόν, ὅπερ καὶ τὰ σχολεῖα ἔδραψε καὶ τοὺς βιβλιοπώλας καὶ τυπογράφους κατέστρεψε καὶ τὰ πάθη μεταξὺ τῶν λογίων ἐξῆψε εἰς τὸ κατακόρυφον καὶ θὰ ἐξάψη νῦν ἐτι μᾶλλον, ἀφ' οὗ ἡ Κυβέρνησις συνεχέντρωσε εἰς ἐαυτὴν οὐ μόνον αὐτὴ διὰ τῶν τμηματάρχων τῆς νὰ ὀρίξη τινα ὕλην πρέπει νὰ περιέχωσι τὰ βιβλία ἀλλὰ καὶ ἐν τίνι ἐκτάσει ἐπιμεθυσία οὕτως εἰς δικαιώματα τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, εἰς δικαιώματα τῶν ἐπιστημονικῶν καθιδρυμάτων ὅποια εἶναι τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὰ Διδασκαλεῖα. Ὅτι δὲ δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὴν πολιτείαν νὰ ἀντιποιῆται σκανδαλωδῶς μάλιστα ἐν ὅλῃ τῇ ἐκτάσει τὸ ἔργον τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης ἀποδεικνύεται οὐ μόνον πρακτικῶς, ἀφ' οὗ εἰς οὐδὲν κράτος οὔτε τοῦ παλαιοῦ οὔτε τοῦ νέου κόσμου εὐρίσκειται ἐφαρμοζόμενος τοιοῦτος περὶ διαγωνισμοῦ νόμος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς θεωρίας τῶν διασῆμων ἀνδρῶν τοῦ αἰῶνος ἡμῶν, οἵτινες ῥητῶς ἀνακηρύττουσιν ὡς ὑπέρβασι τῶν ὀρίων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τὸν προσδιορισμὸν τῆς διδασκείας ὕλης καὶ τὴν ἐγκρίσιν ἐνὸς μόνου βιβλίου πρὸς διδασκαλίαν πάντων τῶν παιδῶν παντὸς γένους καὶ πάσης ἡλικίας. Τοιοῦτοι δὲ συγγραφεῖς εἶναι ὁ W. von Humboldt, ὁ Schleiermacher, ὁ Mager, ὁ Stoy, ὁ Dörpteld, ὁ Thiersch, ὁ Ahrens. Ἐνταῦθα δὲ ἀκούομεθα μεταφράζοντας μόνον τὴν γνώμην τοῦ διασῆμου Ἀγγλοῦ φιλοσόφου, πολιτειολόγου καὶ οἰκονομολόγου John Stuart Mill ἐκ τοῦ συγγράμματός αὐτοῦ «περὶ ἐλευθερίας,» ἔχουσαν ὡς ἐξῆς:

Α. Δ. Γράφει αὐτῆς

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΠΑΡΑ Τῷ κ. ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓῳ

Οἱ ἀναγνώσται τῆς Ἐκπαιδεύσεως ἐνθυμοῦνται ὅτι πέρυσιν ἡ δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Ἐκπαιδεύσεως προκήρυξις περὶ τῆς ποιότητος καὶ ποσότητος τῶν εἰς τὸν διαγωνισμὸν ὑποβλητέων βιβλίων ἐγένετο ὑποκείμενον μακρᾶς ἀναλύσεως καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ βιβλία τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ νομίζομεν ὅτι ἀπεδείχθη ἐκεῖ ἀναντιλέκτως ὅτι ἡ ὑπουργικὴ ἐκείνη προκήρυξις ἐμαρτύρει παντελῆ ἀγνοίαν τῶν γινομένων ἐν τοῖς σχολείοις τοῖς δημοτικοῖς τῶν πεπολιτισμένων χωρῶν, ὡς τὸ παράδειγμα ἄγαν τολμηρῶς προέβαλεν ἡμῖν πρὸς μίμησιν. Τοῦλάχιστον ὁ τότε Ὑπουργὸς τῆς Ἐκπαιδεύσεως, πρὸς ὃν εἶχομεν ἀφιέρωσιν τὴν μελέτην ἡμῶν, εἶπεν ἐμπροσθεν πάντων τῶν ὑπαλλήλων τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ αὐτοῦ τοῦ συνταξάντος τὴν προκήρυξιν, ὡς θετικῶς ἐμάχθημεν ὅτι εὐρίσκει τὰς γινόμενας παρατηρήσεις καὶ ἀντιρρήσεις ἐν τῇ Ἐκπαιδεύσει καὶ δικαίας καὶ ἀνεπιφυλάκτως ἀποδέχεται αὐτάς. Καὶ περιεμένομεν κατόπιν τοιαύτης πανηγυρικῆς τοῦ κ. Ὑπουργοῦ ἀποδοκιμασίας τῆς προκηρύξεως ὅτι αὕτη ἤθελε ῥιζικῶς τροποποιηθῆ ἢ ἀντικατασταθῆ παρ' ἄλλης συμφώνου πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστήμην καὶ τὰς ἀνάγκας τῶν δημοτικῶν σχολείων παρ' ἡμῖν. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἄλλαι μέριμναι ἀπησχόλησαν τὴν προσοχὴν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο ἐλησμονήθη τὸ παράπαν. Ὅτε δὲ κατὰ τὸν Μάιον ἐσχηματίσθη νέα Κυβέρνησις, ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας ἀνεπιφυλάκτως ἐδήλωσεν ὅτι δὲν ἐγκρίνει κατ' ἀρχὴν τὸν διαγωνισμὸν τῶν βιβλίων καὶ ὅτι εὐθύς ὡς συνέλθῃ ἢ βουλὴ θὰ ὑποβάλῃ νομοσχέδιον καταργοῦν τὸν νόμον τοῦτον. Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Ὑπουργοῦ κ. Βυταζίου εἶναι ὀρθοτάτη, τοιαύτην δὲ γνώμην ἐπικυρομένην ὑπὸ πάντων τῶν μεγάλων τῆς Γερμανίας πολιτειολόγων καὶ παιδαγωγικῶν ἐξηνήχθη καὶ ἄλλοτε ἤδη ἐν εἰς 1882, ὅτε ὁ γελοῖος οὗτος νόμος περὶ ἐκλογῆς ἐνὸς καὶ μόνου βιβλίου δι' ἐπιτροπῆς ὀδεχθεῖς γελοιώτερος ἐν πάσῃ τῇ εἰδεχθεῖ αὐτοῦ μορφῇ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν δὲν εἶχεν ἀκόμη ψηφισθῆ ὑπὸ τῆς Βουλῆς. Καὶ εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἡ Κυβέρνησις

νὰ εὐηρεστεῖτο νὰ ἦκομε περὶ τοῦ νόμου τοῦτου τὰς γνώμας τῶν ἐπαίωντων τοῦλάχιστον σήμερον, ἵνα διορθωθῇ κακόν, ὅπερ καὶ τὰ σχολεῖα ἔδραψε καὶ τοὺς βιβλιοπώλας καὶ τυπογράφους κατέστρεψε καὶ τὰ πάθη μεταξὺ τῶν λογίων ἐξῆψε εἰς τὸ κατακόρυφον καὶ θὰ ἐξάψη νῦν ἐτι μᾶλλον, ἀφ' οὗ ἡ Κυβέρνησις συνεχέντρωσε εἰς ἐαυτὴν οὐ μόνον αὐτὴ διὰ τῶν τμηματάρχων τῆς νὰ ὀρίξη τινα ὕλην πρέπει νὰ περιέχωσι τὰ βιβλία ἀλλὰ καὶ ἐν τίνι ἐκτάσει ἐπιμεθυσία οὕτως εἰς δικαιώματα τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, εἰς δικαιώματα τῶν ἐπιστημονικῶν καθιδρυμάτων ὅποια εἶναι τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὰ Διδασκαλεῖα. Ὅτι δὲ δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὴν πολιτείαν νὰ ἀντιποιῆται σκανδαλωδῶς μάλιστα ἐν ὅλῃ τῇ ἐκτάσει τὸ ἔργον τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης ἀποδεικνύεται οὐ μόνον πρακτικῶς, ἀφ' οὗ εἰς οὐδὲν κράτος οὔτε τοῦ παλαιοῦ οὔτε τοῦ νέου κόσμου εὐρίσκειται ἐφαρμοζόμενος τοιοῦτος περὶ διαγωνισμοῦ νόμος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς θεωρίας τῶν διασῆμων ἀνδρῶν τοῦ αἰῶνος ἡμῶν, οἵτινες ῥητῶς ἀνακηρύττουσιν ὡς ὑπέρβασι τῶν ὀρίων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τὸν προσδιορισμὸν τῆς διδασκείας ὕλης καὶ τὴν ἐγκρίσιν ἐνὸς μόνου βιβλίου πρὸς διδασκαλίαν πάντων τῶν παιδῶν παντὸς γένους καὶ πάσης ἡλικίας. Τοιοῦτοι δὲ συγγραφεῖς εἶναι ὁ W. von Humboldt, ὁ Schleiermacher, ὁ Mager, ὁ Stoy, ὁ Dörpteld, ὁ Thiersch, ὁ Ahrens. Ἐνταῦθα δὲ ἀκούομεθα μεταφράζοντας μόνον τὴν γνώμην τοῦ διασῆμου Ἀγγλοῦ φιλοσόφου, πολιτειολόγου καὶ οἰκονομολόγου John Stuart Mill ἐκ τοῦ συγγράμματός αὐτοῦ «περὶ ἐλευθερίας,» ἔχουσαν ὡς ἐξῆς: «Ἡ βία πάντοτε εἶναι ἀδικός. Καὶ ἐν ὅλῃ ἡ ἀνθρωπότης εἶχε μίαν γνώμην καὶ μόνον εἰς διεφάνει πρὸς ὅλους, καὶ τότε οὔτε εἰς τὴν ὅλην ἀνθρωπότητα θὰ ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν γνώμην τῆς εἰς τὸν ἕνα, οὔτε εἰς τὸν ἕνα τοῦτον νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν γνώμην του εἰς ὅλους. Ἡ πίεσις τῆς γνώμης εἶναι ληστεία γινομένη πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς παρόντας καὶ τοὺς μέλλοντας καὶ πρὸς ἐκείνους, οἵτινες διαφωνοῦσι πρὸς αὐτὴν καὶ πρὸς ἐκείνους κατὰ μείζονα λόγον, οἵτινες κηρύττονται ὀπαδοὶ αὐτῆς. Διότι ἐν μὲν ἡ γνώμη εἶναι ὀρθή, τότε οὕτω δὲν ὑπάρχει ἡ εὐκαιρία νὰ προτιμηθῇ ἡ ἀλήθεια τῆς πλάνης· ἐν δὲ πάλιν εἶναι πλημμελής, τότε ἀπόλλυται ἡ βαρύτερα τῆς ἀληθείας ἀντίληψις καὶ ζωηρότης, ἣτις πηγάζει ἐκ τῆς συγκρούσεως τῆς ἀληθείας πρὸς τὸ ψεῦδος. Ὁ φόνος ἐνὸς καλοῦ βιβλίου δὲν εἶναι μικρότερον κακούργημα τοῦ φόνου ἐνὸς ἀνθρώπου.»

Τοιαῦτα λέγει περὶ ἐλευθερίας καὶ περὶ βιβλίων ὁ μέγας Mill. Τί δὲ συνέθη παρ' ἡμῖν ἐν τῷ ἐφαρμοσθέντι νόμῳ περὶ διαγωνισμοῦ τῶν βιβλίων; Ἡ ναγκασμένοι οἱ κριταὶ νὰ ἐγκρίνωσιν ἐν μόνον βιβλίον ἐξ ἐκάστου μαθήματος ἐνέκριναν τὸ βιβλίον τοῦ φίλου των, τὸ βιβλίον τὸ ὑποστηρίζομενον ὑπὸ τῆς κρατούσης πολιτικῆς μεριδος, τὸ βιβλίον τέλος

τό συμφωνούν πρὸς τὰς γνώμας τῶν κριτῶν. Ἄλλὰ τοιοῦτο βιβλίον εἶναι καὶ τὸ ἄριστον; Βεβαίως οὐχί. Ὁ ἔλεγχος τῶν βραβευθέντων βιβλίων ἀπέδειξε τρανότατα τὰς ἀτελείας αὐτῶν, ὁ ἔλεγχος τῶν λόγων τῆς ἀπορίψευδος τῶν ἄλλων ἀπέδειξε ὅτι οἱ κριταὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἠπατώσαντο. Τότε, ἀφ' οὗ τὰ βραβευθέντα βιβλία δὲν ἦσαν τὰ καλλίτερα, καὶ ἐβλάψεν σπουδαίως τὴν παιδείαν ὁ ἄδικος παραγκωνισμὸς τῶν καλῶν βιβλίων, ἔφερε τούλαχιστον ὠφέλειαν ὕλικήν εἰς τοὺς μαθητάς, ὅπερ κυριώτατα ἐπέδιωκεν ὁ νόμος; Οὐχί. Οἱ καθηγηταὶ οἱ ἔχοντες ἴδια βιβλία ἢ μὴ ἐγκρίνοντες τὰ ἐγκριθέντα ἐδίδασκον κατὰ τὰ βιβλία τῶν ἢ κατὰ τὰ βιβλία τῶν πεποιθήσεών των καὶ οἱ μαθηταὶ ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ἀγοράζωσι διπλᾶ βιβλία, δηλαδὴ καὶ τὰ ἐγκριθέντα καὶ τὰ ἄλλα, καθ' ἃ ἐδίδασκον ὁ καθηγητὴς των καὶ οὕτως ἀντι ἐλαττώσεως τῶν δαπανῶν ἐπῆλθε διπλασίασις αὐτῶν. Καὶ ἵνα ὀμιλήσωμεν συγκεκριμένως, ὁ κ. Παπαμάρκος ὁ βραβεύσας τὴν παιδαγωγικὴν τοῦ κ. Σπαθᾶκη οὐδέποτε ἐδίδαξε κατ' αὐτὴν, μάλιστα δὲ ἀναφανδὸν κατέκρινον αὐτὴν, ὁ κ. Γεωργαντᾶς ὁ δώσας καὶ αὐτὸς ψῆφον ὑπὲρ τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ κ. Σπαθᾶκη ἐδίδασκε κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν παιδαγωγικὴν τοῦ κ. Χρ. Παπαδοπούλου καὶ διδάσκει ἀκόμη μεταχειριζόμενος ἐνιαχοῦ καὶ τὴν παιδαγωγικὴν τοῦ κ. Σπαθᾶκη. Ὁ κ. Σπαθᾶκης οὐδέποτε ἐδίδαξεν κατὰ τὴν ἐγκριθεῖσαν ψυχολογίαν τοῦ κ. Δ. Ὀλυμπίου, ὁ κ. Δ. Ὀλύμπιος οὐδέποτε ἐδίδαξε κατὰ τὴν ἐγκριθεῖσαν λογικὴν τοῦ κ. Ἀρ. Σπαθᾶκη. Ἴδου ὅποια πράγματα συμβαίνουσιν ἐν τῇ πρακτικῇ ἐφαρμογῇ τοῦ Νόμου! Καὶ τότε ποῦ εἶναι ἡ περιστολὴ τῆς βιβλιοκαπηλείας, ἂν βιβλιοκαπηλεία εἶναι νὰ διδάσκη τις κατὰ βιβλίον, ὅπερ θεωρεῖ συμφωνον πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς τοῦ πεποιθήσεις.

Διὰ πάντα ταῦτα νομίζομεν ὅτι καλλίτερον πάντων θὰ ἦτο, ἂν ὁ περὶ διαγωνισμοῦ τῶν βιβλίων νόμος ἐτίθετο εἰς παντελῆ ἀχρησίαν. Ἄλλ' ἂν οἱ λόγοι οὗτοι δὲν φαίνονται σοβαροὶ εἰς τὴν Κυβέρνησιν, τότε ἄς δοθῇ τούλαχιστον χρόνος ἐπαρκῆς πρὸς σύνταξιν καλῶν βιβλίων, ἀφ' οὗ ἡ προκήρυξις τῶν βιβλίων ἀνέτρεψεν ἄρδην τὸ κρατοῦν σύστημα καὶ κατέστησεν ἀχρηστον τὰ ἐκδεδομένα βιβλία, ἢ δὲ μεσολαβήσασα Κυβέρνησις τοῦ τόπου διεκήρυξε ὅτι θὰ καταργήσῃ τὸν νόμον καὶ κατ' ἀκολουθίαν συνετέλεσε νὰ διακοπῶσιν αἱ πρὸς σύνταξιν βιβλίων ἐργασίαι τῶν συγγραφέων. Πιστεύομεν ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἐπιθυμεῖ νὰ συνταχθῶσι βιβλία ἀνεκτὰ διὰ τὰ σχολεῖα τῆς, ἀφ' οὗ θὰ περιβᾶλη αὐτὰ μὲ τὸ προνόμιον τοῦ μονοπωλίου. Ἄλλὰ τότε πρέπει νὰ δώσῃ καὶ καιρὸν ἐπαρκῆ πρὸς συγγραφὴν τοιούτων βιβλίων, ἀφ' οὗ πάντες οἱ συγγραφεῖς δι' ἀναφορὰς παρέστησαν ὅτι ἔχουσιν ἀνάγκην ἀκόμη χρόνου διὰ τοὺς παρεμπροσθέντας λόγους; νὰ συμπληρώσῃσι καὶ ἐπεξεργασθῶσι τὴν ἐργασίαν των. Ὁ κ. Πρωθυπουργὸς φαίνεται ὅτι εἶναι διατεθειμένος νὰ

διευκολύνῃ τοὺς συγγραφεῖς καὶ μανθάνομεν ὅτι θὰ ὑποβᾶλη προσεχῶς νόμον περὶ παρατάσεως τῆς προθεσμίας. Ἐν τοιαύτῃ εὐκαιρίᾳ ἠθέλομεν παρακαλέσῃ τὸν κ. Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας νὰ συγκαλέσῃ τοὺς ἐιδικοὺς παιδαγωγικοὺς καὶ νὰ κάμῃ προκήρυξιν τῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἄλλην, διότι ἡ ὑπάρχουσα εἶναι τὸ παράπαν ἀσυμφωνος καὶ πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν καὶ πρὸς τὰς ἀληθείς τῆς χώρας ἀνάγκας.

HERBERT SPENCER

Τέταρτον ἀνάγνωσμα.

(Συνέχεια ἴδε φύλλ. 16).

Κατόπιν πάντων τούτων δὲν εἶναι ὀλοφάνερρον τί πρέπει νὰ συμπεράνωμεν; Δὲν πρέπει εἰς τὰ πνευματικὰ ταῦτα ἔνστικτα νὰ προσαρμώσωμεν τὴν μέθοδόν μας καὶ τὴν ὁδὸν τῆς φύσεως νὰ ἀνυψώσωμεν εἰς σύστημα; ὅτι πρέπει νὰ ἀκούωμεν πᾶν ὅ,τι τὸ παιδίον θέλει νὰ διηγηθῇ ἡμῖν περὶ τινος πράγματος, ὅτι πρέπει νὰ βοηθῶμεν αὐτὸ νὰ ἐκφράσῃ σαφῶς, ὅ,τι περὶ τοῦ πράγματος τούτου σκέπτεται ὅτι πρέπει νὰ στρέφωμεν τὴν προσοχὴν του εἰς πράγματα, ἅπερ δὲν παρετήρησε, ἵνα οὕτω συνηθίσωμεν αὐτὸ νὰ παρατηρῇ ἀφ' ἑαυτοῦ ὅ,τι προσπίπτει εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του καὶ ὅτι πρέπει νέα πράγματα νὰ ἀνεύρωμεν καὶ νὰ προσβάλωμεν αὐτῷ πρὸς ἐξέτασιν καὶ πρὸς γνώσιν. Παρατήρησον πῶς ἡ ἐξυπνος μήτηρ ἀκολουθεῖ τὴν μέθοδον ταύτην ἐν τῇ ἀνατροφῇ τοῦ τέκνου τῆς. Κατ' ἀρχὰς καθιστᾷ εἰς τὸ μικρὸν τέκνον τῆς γνωστὰ τὰ ὀνόματα τῶν ἀπλουστέρων ἰδιοτήτων τῶν πραγμάτων οἷον τῆς σαληρότητος, τῆς μαλακότητος, τοῦ χρώματος, τῆς γεύσεως, τοῦ σχήματος, τοῦ μεγέθους. Καὶ γνωρίζει ταῦτα οὐχὶ λέγουσα αὐτῇ, ἀλλὰ φέρουσα καὶ δεικνύουσα αὐτὰ εἰς τὸ τέκνον τῆς, ἵνα ἴδῃ ὅτι αὐτὸ τὸ πρᾶγμα εἶναι ἐρυθρόν, ἵνα ψηλαφήσῃ τὸ ἄλλο ὅτι εἶναι μαλακόν. Καὶ περιορίζεται νὰ ἀναφέρῃ μόνον τὰ ὀνόματα τῶν ἰδιοτήτων. Ἐὰν δὲ παρουσιασθῇ τι, ὅπερ πρέπει νὰ γνωρίσῃ εἰς τὸ τέκνον τῆς, ἀναφέρει καὶ τοῦτο φροντίζουσα ὅμως νὰ συνδέσῃ αὐτὸ πρὸς τὰ μεμαθημένα καὶ οὕτω μεταδίδει εἰς τὸν παῖδα τὴν ἔξιν νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὰ πράγματα, ὅπερ συντελεῖ εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τῶν γνώσεων. Καὶ ἐὰν ἐλησμονήσῃ τι ὁ μικρὸς ἐκ τῶν διδασκόντων, δὲν λέγει εὐθὺς τοῦτο πρὸς αὐτὸν, ἀλλ' ἐρωτᾷ αὐτὸν ἐὰν δὲν ἤξεύρῃν εἴπῃ περισσότερα περὶ τοῦ πράγματος. Ἡ δὲ ζήτησις, εἰς ἣν ῥίπτει οὕτω τὸν παῖδα, προπαρασκευάζει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πρὸς ὑποδοχὴν καὶ ῥιζοβολήσιν τῶν νέων γνώσεων. Μάλιστα ἡ φιλοτιμίᾳ νὰ εὕρῃ τὸ ζητούμενον καθιστᾷ τὸν παῖδα φιλόπονον καὶ καρτερικόν, ἢ δὲ εὐχαρίστησις ὅτι τέλος εὕρε τοῦτο πτεροῖ τὴν ψυχὴν του καὶ ἐμβάλλει εἰς αὐτὸ φρόνη-

μα καὶ πεποίθησιν εἰς ἑαυτό. Ζητεῖ νέας ἰδέας καὶ ἀναζητεῖ πράγματα, ἵνα ἀναγγεῖλῃ εἰς τὴν μητέρα του νέας ἀνακαλύψεις του. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν παρουσιάζει εἰς τὸν παῖδα ἀπλᾶ πράγματα, σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ποικίλλει αὐτὰ, στρέφουσα τὴν προσοχὴν αὐτοῦ καὶ εἰς πράγματα σύνθετα καὶ δύσκολα. Ταῦτα ποιοῦσα ἡ μήτηρ ἀκολουθεῖ τὴν ὁδὸν τῆς αὐτενεργείας, ἥτις καὶ πρὸ τῆς περιόδου αὐτῆς ἐπεκράτει, ὑποστηρίζει ἀπλῶς εἰπεῖν τὴν αὐτανάπτυσιν συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς φύσεως. Ἡ μέθοδος δὲ αὕτη ἡ ἀσκούσα τὸν παῖδα νὰ παρατηρῇ ἀκριβῶς τὰ πράγματα εἶναι ἡ μόνη κατάλληλος κατ' αὐτὴν μάλιστα τὴν ἡλικίαν καὶ ἡ ἄσκησις εἰς τὸ ἀκριβῶς παρατηρεῖν πρέπει νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς μάλιστα τῆς διδασκαλίας αὐτῆς. Ἡ μετάδοσις τῶν γνώσεων εἴτε διὰ τῆς διηγήσεως εἴτε διὰ τῆς ἀναγνώσεως δὲν διδάσκει τὸν παῖδα τὸ παρατηρεῖν, ἀλλὰ ποιεῖ αὐτὸν ἀπλῶς δεκτικὸν τῶν παρατηρήσεων τοῦ ἄλλου, καὶ οὕτω ἐξασθενοῦνται μᾶλλον ἢ ἐνισχύονται αἱ πρὸς αὐτανάπτυσιν δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, ἐκλείπει δὲ καὶ τὸ σπουδαιότατον ἐλαττήριον πρὸς ἐργασίαν, ἡ χαρὰ, ἣν γεννᾷ ἡ ἐκίνησις τῶν προσκοματῶν, καὶ ἐπέρχεται εἰς τὸν μαθητὴν ἀηδία καὶ ἀδιαφορία πρὸς τὰ μαθήματα, ἃ προσφέρουσι πρὸς αὐτὸν, χωρὶς νὰ τὰ ζητῇ, ἡ χῆρις μάλιστα νὰ θέλῃ αὐτὰ. Ἐν ᾧ κατὰ τὸν τρόπον, ὃν ἀνεφέρωμεν ἀνωτέρω, τὰ μαθήματα χρησιμεύουσιν ἀπλῶς ὡς πνευματικὴ τροφή, ἣν ζητεῖ νὰ προσλάβῃ καὶ μεταστοιχειώσῃ ὁ μαθητὴς, διασφῶν τὴν ἀνεξαρτησίαν του καὶ διατηρῶν τὸ θάρρος του καὶ τὴν πρὸς ἑαυτὸν πεποίθησιν ὡς καὶ τὴν ἀπαίτησιν πρὸς ἀναγνώρισιν τῆς ἐργασίας του καὶ οὕτω διὰ τῆς ἐνώσεως πάντων τούτων ὀξύνεται ἡ προσοχὴ του, ἥτις διδὲι ζῶην καὶ ἐνάργειαν εἰς τὰς παραστάσεις καὶ συντελεῖ εἰς τὴν διατήρησιν αὐτῶν ἐν τῇ μνήμῃ. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτων πάντων ἐξοικειώνει καὶ τὸν μαθητὴν εἰς τὴν αὐτοδοθήειαν ἐκ τῆς μικρᾶς ἡλικίας, ἀφ' οὗ οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν δύναται νὰ προσμένῃ νὰ φωτισθῇ.

Καὶ διὰ τοῦτο ἡ πραγματογραφία ἢ ἡ ἐποπτικὴ διδασκαλία οὐχὶ μόνον πρέπει νὰ γίνηται κατὰ μέθοδον διάφορον τῆς κοινῆς παραδειγμένης, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐπεκταθῇ καὶ ἐπὶ πραγμάτων ἀφθονωτέρων καὶ νὰ ἐξακολουθῇ γινομένη μέχρι ἡλικίας πολὺ μεγαλειτέρας ἢ ὅσον σήμερον συμβαίνει. Καὶ δὲν πρέπει μόνον νὰ περιορίζεται εἰς τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ ὑπάρχοντα, ἀλλὰ νὰ συμπεριλάβῃ καὶ πάντα ὅσα παρέχουσιν οἱ κῆποι, οἱ ἀγροὶ, τὰ δάση, τὰ λατομεία, ἢ παραλία, ὁ οὐρανός. Καὶ ἡ τοιαύτη διδασκαλία δὲν ἔπρεπε νὰ γίνηται μόνον κατὰ τὴν μικρὰν ἡλικίαν καὶ εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τῶν σχολείων, ἀλλὰ νὰ ἐξακολουθῇ καὶ κατόπιν ἐν τῇ μεγαλειτέρᾳ ἡλικίᾳ καὶ ἀνεπαισθητῶς νὰ μεταπίπτῃ εἰς τὰς ἐρεῦνας τοῦ φυσιοδίφου καὶ τοῦ ἐπιστήμονος. Καὶ ἐνταῦθα ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν ὁδηγὸν ἡμῶν τὴν φύσιν. Καὶ ποῦ βλέπει τις μείζονα ἀγαλλίασιν τῶν

παιδίων τῶν δρεπόντων νέα ἄνθη, τῶν παρατηρούμενων ἔντομα, τῶν συλλεγόντων χαλίαια καὶ κογχύλια; Καὶ τίς δὲν συνορᾷ εὐθὺς ὅτι διὰ τῆς συμμετοχῆς ἡμῶν εἰς τὰς ἐργασίας ταύτας δυνάμεθα νὰ καθοδηγήσωμεν αὐτὰ νὰ ἐξετάζωσι κατὰ βάθος τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν ποιότητα τῶν πραγμάτων; Πᾶς βοτανικός, ὅστις ἔκαμε μὲ παιδᾶς ἐκδρομὰς εἰς δάση καὶ εἰς ἐξοχὰς, θὰ εἶδε μετὰ πόσου ζήλου οὗτοι μετέχουσι τῶν ἐρευνῶν του, μετὰ πόσης προθυμίας ζητοῦσι νὰ ἀνεύρωσι νέα φυτὰ, πόσον συντόμως προσέχουσι κατὰ τὴν ἐξέτασιν αὐτῶν, καὶ πόσας ἐρωτήσεις προβάλλουσι, ἵνα φωτισθῶσι περὶ τοῦ πράγματος. Ἐκ πάντων τούτων πείθεται πᾶς πιστὸς τοῦ Βάκωνος ὁπαδὸς «ὁ θεράπων καὶ ἐρμηνευτὴς τῆς φύσεως» ὅτι κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν παιδίων πρέπει νὰ ὑποταχθῇ μετριοφρόνως εἰς τὴν φωνὴν τῆς φύσεως, ἥτις προδιαγράφει ἡμῖν τὴν πορείαν, ἣν ἔχομεν νὰ ἀκολουθήσωμεν. Τὸ παιδίον, ἀφ' οὗ πρῶτον γνωρίσῃ τὰς γενικὰς ιδιότητας τῶν ἀνοργάνων σωμάτων, τότε δι' ἐκδρομῶν καθ' ἡμέραν γινομένων, συλλέγει πράγματα, ἃ ὑποβάλλει εἰς ἀκριβῆ ἐξέτασιν. Τοιαῦτα δὲ εἶνε φυτὰ, ὧν ἐξετάζει τὸ χρῶμα, τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ σχῆμα τῶν πετάλων, τὸ μήκος καὶ τὸ σχῆμα τοῦ κορμοῦ ἔντομα, ὧν ἐξετάζει τὸν ἀριθμὸν τῶν πετεργῶν, τοὺς ποδὰς, τὰς κεραίας, τὸ χρῶμα αὐτῶν. Κατόπιν τοιαύτης ἀκριβοῦς ἐξετάσεως, δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν εἰς αὐτὰ καὶ ἄλλα πράγματα π. χ. ἐν τοῖς φυτοῖς τὸν ἀριθμὸν τῶν στημόνων καὶ τῶν ὠσθηκῶν, τὸ σχῆμα τοῦ ἄνθους, τὸ σχῆμα τῶν φύλλων καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν πρὸς ἄλληλα ἐν τοῖς ἐντόμοις τὰ μέρη τοῦ κορμοῦ, τὰς ἐντομὰς τῆς κοιλίας, τὸ σχῆμα τῶν πετεργῶν, τὸν ἀριθμὸν τῶν μερῶν ἐκάστου ποδός κτλ. Διὰ τοιούτων ἀσκήσεων, καταλλήλως γινομένων, ὥστε ἕκαστον παιδίον νὰ αἰσθάνηται ὑπερφάνειαν, ἐὰν μόνον ἀνευ ξένης βοήθειας ἀνεύρισκῃ καὶ λέγῃ ὅ,τι δύναται νὰ ῥηθῇ, μορφοῦται ἐν τοῖς παιδίοις ἡ αὐτενεργεία, καὶ ἡ εὐδαιμονία, ἡ προερχομένη ἐκ τῆς ὀρθῆς ἐργασίας. Εἰς μεγαλειτέραν δὲ ἡλικίαν ὑποδεικνύεται εἰς τὰ παιδία ταῦτα καὶ πῶς νὰ διατηρῶσι τὰ φυτὰ ἐν τοῖς ἀνθολογίοις αὐτῶν (Herbarium), ἃ ἐγένοντο αὐτοῖς διὰ τῆς γνώσεως αὐτῶν ἐνδιαφέροντα, ὡς καὶ τὰς σχαδῶνας τῶν ψυχῶν καὶ τὰς χρυσκλιδὰς αὐτῶν κατὰ τὴν μεταμόρφωσίν των, καὶ καθόλου πῶς νὰ κάμνωσι συλλογὰς ἐντόμων, δι' ὃ λίαν οἱ παῖδες ἐνδιαφέρονται.

Δὲν ἀγνοοῦμεν ὅτι πολλοὶ θὰ ψέξωσι τὴν τοιαύτην ἐργασίαν ἡμῶν μὲ τοὺς παῖδας, λέγοντες ὅτι οὕτω σπαταλᾶται χρόνος καὶ δυνάμεις τῶν μαθητῶν, ὧν αὐτοὶ ἔχουσιν ἀνάγκη διὰ τὰς γραφικὰς τῶν ἐργασίας, διὰ τὴν λύσιν ἀριθμητικῶν προβλημάτων, ἃ χρησιμεύουσιν αὐτοῖς εἰς τὸν βίον. Θὰ λυπηθῶμεν δὲ σφόδρα, ἐὰν τοιαῦται γελῶται ἰδέαι ἐπικρατῶσι περὶ τῆς ὀρθῆς ἀνατροφῆς καὶ ἂν εὕρισκωνται ἀνθρωποὶ ἀκόμη ἐξετάζοντες τὸ συμφέρον μετὰ τοιαύτης μι-

κρονιάς. Δεν θέλομεν να υπερασπισθώμεν τὸ σύστημα ἡμῶν, ἀναφέροντες ὅτι αὐτὸ συντελεῖ εἰς τὴν συστηματικὴν διαμόρφωσιν τῶν αἰσθητηρίων καὶ ὅτι θεραπεύει μίαν ἀνάγκην τῆς φύσεως ἐμφανιζομένην ἐν τοῖς παιδίοις. Ἀλλὰ καὶ χάριν τῶν γνώσεων, ἃς περιέχει, καὶ αἰτίνας μένουσιν ἐς αἰετὸν ἀνεξέλεπτοι, δὲν πρέπει νὰ τεθῆ ἐκποδῶν. Ἐὰν τὸ ἰδεώδες παντὸς ἀνθρώπου εἶναι νὰ γινώσκῃ μόνον τὸ ἔργον του, νὰ ἀδιαφορῇ δὲ πρὸς πᾶν, ὅπερ δὲν ἔχει ἄριστον σχέσιον πρὸς τὸ ἐπάγγελμά του· ἐὰν οἱ ἄνθρωποι ἀρέσκωνται νὰ ὦσι ὡς οἱ παῖδες τῶν ἀστῶν τοῦ Λονδίνου, αἰτίνας; ἐξοχικὴν εὐχαρίστησιν ἐννοοῦσι νὰ κήθωνται εἰς ἓνα κῆπον, ἐνθα πωλεῖται τέιον, καὶ νὰ καπνίζωσι τὴν καπνοσύριγγά των καὶ νὰ πίνωσιν οἶνον τοῦ Ὀπόρτου ἢ νὰ ὦσιν ὡς οἱ εὐπατρίδαι, οἵτινες τὰ δάση θεωροῦσιν ὡς τόπους κυνηγεσίου, δι' οὓς τὰ ἀγρία φυτὰ εἶναι ἀχρηστοὶ βόταναι, τὰ δὲ ζῶα δικαιοῦσιν εἰς ἀγρία θηρία, εἰς φθίρας, καὶ εἰς κτήνη, τότε εἶνε περιττὸν νὰ διδάσκωνται τι, ὅπερ δὲν συντελεῖ πως πρὸς πλήρωσιν τοῦ χρηματοκιβωτίου των ἢ τῆς σιταποθήκης των. Ἄλλ' ἐὰν ἔχωμεν ἐπὶ γῆς νὰ ἐπιδιώξωμεν εὐγενεστέρους σκοπούς τῶν ὑποζυγίων, ἐὰν ἐν τοῖς πράγμασι ἐνυπάρχη καὶ ἄλλη χρησιμότης, πλὴν τῆς δυνάμει; αὐτῶν νὰ μᾶς δίδωσι χρώματα, ἐὰν ἡ φύσις ἡμῶν, πλὴν τοῦ κερδαίνειν καὶ ἀπολαύειν εἶνε καὶ πρὸς ἄλλα ὑψηλότερα καὶ εὐγενέστερα κατεσκευασμένη, ἃ πρέπει νὰ ἐπιδιώξωμεν ἐὰν αἱ ἀπολαύσεις, ἃς παρέχει ἡ ποίσις, ἡ τέχνη, ἡ ἐπιστήμη, ἡ φιλοσοφία εἶνε λόγου ἄξια, τότε πρέπει νὰ εὐχρηθώμεν, ὅπως μὴ ἀμελῶνται, ἀλλὰ τούναντιὸν καλλιεργῶνται καὶ ἀναπτύσσονται αἱ φυσικαὶ καὶ τοῦ παιδίου κλίσεις τοῦ νὰ παρατηρῶσι τὰς καλλονὰς τῆς φύσεως, καὶ νὰ ἐξαιριθῶσι τὰ φαινόμενα αὐτῆς. Ἐν τούτοις πρέπει νὰ ἀντεπεξέλθωμεν καὶ πολεμήσωμεν ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς ὀχυρώματι τὴν χυδαίαν ταύτην χρησιμοθηρίαν, ἥτις ἀρκεῖται νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν κόσμον καὶ νὰ φύγῃ ἐξ αὐτοῦ πάλιν, χωρὶς νὰ γνωρίσῃ τί εἶδος κόσμου εἶνε αὐτὸς καὶ τί περιέχει. Μετὰ πολλὰς σκέψεις πᾶς τις πείθεται ὅτι ἡ γνώσις τῶν νόμων τῆς ζωῆς εἶνε σπουδαιότατον παντὸς ἄλλου πράγματος οἰουδῆποτε, ὅτι οἱ νόμοι οὗτοι ὑπόκεινται ὡς βᾶσις οὐχὶ μόνον τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν λειτουργιῶν, ἀλλὰ καὶ πάσης ἐργασίας ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, ἐν τῷ ἐμπορίῳ, ἐν τῇ πολιτικῇ, ἐν τῇ ἠθικῇ καὶ ὅτι ἄνευ τῆς γνώσεως αὐτῶν εἶνε ἀδύνατος ὀρθὴ διοίκησις καὶ τῶν ἀτόμων καὶ τῆς κοινωνίας. Οἱ νόμοι δὲ οὗτοι τῆς ζωῆς εἶνε οἱ αὐτοὶ εἰς πάντα τὰ ὄργανικὰ ὄντα, καὶ διὰ νὰ κατανοηθῶσι εἰς τὰ πολυπλοκά τῆς ζωῆς φαινόμενα, πρέπει νὰ ἀνευρεθῶσι πρότερον εἰς τὰ ἀπλούστερα. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου τὸ ὑλικόν, ὅπερ οἱ μαθηταὶ συνάγουσι ἐκ τοῦ ἐξω κόσμου, θὰ χρησιμεύσῃ κατόπιν πρὸς εὐδοκίμησιν ἐν παντὶ κλάδῳ τοῦ ἐπιστητοῦ.

Ἄλλὰ πλὴν τῆς πραγματογραφίας, περὶ ἧς πρέ-

πει νὰ ἐπικρατῇ ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας, ἣν ἀνεπτύξαμεν, καὶ ἐν τῇ ἰχθυογραφίᾳ, ἥτις σήμερον πανταχοῦ θεωρεῖται ὡς ἀναγκαῖον καὶ μορφωτικὸν μάθημα τοῦ σχολείου, πρέπει νὰ τηρηθῇ ἡ μέθοδος, ἣν ὑπυχορθεύει ἡ φύσις τῶν παιδίων. Πάντες γινώσκουμεν μετὰ πόσου ζήλου τὰ παιδία ζωγραφοῦσι ἀνθρώπους, οἰκίας, δένδρα, ζῶα εἴτε ἐπὶ τοῦ ἀβακίου των διὰ τοῦ πετροκονδύλου των, εἴτε καὶ ἐπὶ τοῦ χαρτοῦ διὰ γραφίδος ἢ μαλυθδου. Μεγίστη δ' αὐτῶν εὐχαρίστησις εἶναι νὰ ἐκφυλλίζωσι βιβλία με εἰκόνας, τὸ δὲ μιμητικὸν αὐτῶν τὰ ὠθεῖ νὰ ζωγραφοῦσι καὶ αὐτὰ παρομοίας εἰκόνας. Ἡ κλίσις αὕτη τῶν παιδίων συντελεῖ διὰ τῆς ἀσκήσεως ταύτης νὰ ἀπκῶνται τὰ αἰσθητήριά των καὶ νὰ σχηματίζωσι περὶ τῶν πραγμάτων ἰδέας ἀκριβεστέρας καὶ πληρεστεράς. Καὶ καθὼς, ὅταν ἀνακαλύπτωσι νέας ιδιότητάς τῶν πραγμάτων, ζητοῦσι τὴν ἀναγνώρισιν καὶ τὸν ἐπαινον ἡμῶν, οὕτω καὶ διὰ τὰς ἰχθυογραφίας αὐτῶν ζητοῦσι παρ' ἡμῶν τὴν ἐν τῷ εἶδει τούτῳ τελειώσιν των, ἧς μάλιστα ἔχουσι ἀνάγκην.

Καὶ ὅχι μόνον ὑποδεικνύει ἡμῖν ἡ φύσις ὅτι ἡ ἰχθυογραφία πρέπει νὰ συναποτελῇ ἐν αὐτῇ μέρος τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδίων, ἀλλ' ἐτι ὑποφαίνει καὶ τὴν μέθοδον, ἣν ἀρεῖλομεν νὰ ἀκολουθῶμεν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τούτου. Τί εἶναι δὲ τὸ πρῶτον, ὅπερ ἐπιχειροῦσι τὰ παιδία νὰ ἀναπαράχωσι; εἶναι πράγματα μεγάλα, πράγματα μεζωπρά χρώματα, πράγματα, ἐνθα διατοίθουσι καὶ παίζουσι. εἶναι ἄνθρωποι, διεγειρόντες εἰς αὐτὰ παντοῖα αἰσθητικὰ, εἶναι βόες καὶ κύνες, οἱ ὅποιοι προσελκύουσιν τὴν προσοχὴν των διὰ τῆς ποικιλίας τῶν φαινόμενων των· εἶναι οἰκίας, ἃς κατὰ πᾶσαν στιγμὴν βλέπουσι καὶ αἰτίνας ἐπιβάλλονται αὐτοῖς διὰ τοῦ μεγέθους των, διὰ τοῦ σχήματός των, καὶ διὰ τῆς ἀντιθέσεως τῶν μερῶν των. Καὶ πῶς τὰ παιδία ἀναπαράχουσι πάντα ταῦτα; **ζωγραφίζοντα με χρώματα.** Μαλυθδόνδουλον καὶ καὶ χαρτίον εἶνε καλὰ ἐν ἐλλείψει ἄλλου, ἀλλὰ πυξίς με χρώματα εἶναι πολῦτιμος; εἰς αὐτὰ ἠθασυρός. Ἡ ἰχθυογραφία τοῦ σχήματος; τίθεται ἐν δευτέρῳ μοίρῳ, τὸ πρῶτεῦον ἐνταῦθα εἶναι οἱ χρωματισμοί, χάριν τῶν ὁποίων μάλιστα σημειοῦται καὶ τὸ περίγραμμα τοῦ πράγματος. Μεγάλην δὲ χάριν αἰσθάνονται τὰ παιδία, χρωματίζοντα εἰκόνας ἐν βιβλίοις ξυλογραφικῆς. Ταῦτα πάντα συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς χρήσεως χρωμάτων κατὰ τὰ πρῶτα τῶν μαθητῶν μαθήματα ἐν τῇ ἰχθυογραφίᾳ. Ἀλλὰ τὴν γνώμην αὐτὴν, δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι θέλουσι χλευάσῃ οἱ κοινοὶ διδάσκαλοι τῆς ἰχθυογραφίας, οἵτινες νομίζουσι ὅτι ἐπιτελοῦσι τὸ κηθικόν των, δίδοντες τοῖς μαθηταῖς πρὸς ἀντιγραφὴν γραμμάς καὶ σχήματα. Ἄλλ' αὐτοῦ δὲν πρέπει νὰ μᾶς πτοήσῃ νὰ διψυρισθώμεν ὅτι ψυχολογικῶς τὰ χρώματα ἔχουσι τὴν προτεραιότητα ἢ τὰ σχήματα καὶ ὅτι αὐτῶν πρέπει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ γίνεσθαι χρῆσις, πρὸς δὲ ὅτι καὶ τὰ ἰχθυογραφούμενα πράγματα πρέπει νὰ εἶναι πραγ-

ματικά. Ἡ γὰρ πρὸς τὰ χρώματα, ἥτις παρατηρεῖται οὐ μόνον εἰς τὰ παιδία, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πλείστους ἠλικιωμένους, διατηρουμένη μάλιστα δι' ὅλου αὐτῶν τοῦ βίου, πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς κέντρον πρὸς ἀποκτησιν τοῦ σχήματος τῶν πραγμάτων, τοῦ σχετικῶς δυσκολωτέρου καὶ ἥττον θελκτικῶς. Ὁ χρωματισμὸς, ὅστις μέλλει νὰ ἐπακολουθῆσθαι, πρέπει νὰ εἶναι εἰς τὰ παιδία ἢ προσδοκωμένη ἀμοιβὴ διὰ τοὺς κόπους τῆς ἰχθυογραφίας τοῦ σχήματος. Καὶ ἐνδέχεται τὰ ἰχθυογραφούμενα νὰ εἶναι ἀτελῆ, ἢ καὶ ἀτελεστάτα, ἐνδέχεται τὰ χρώματα νὰ εἶναι χονδροειδῆ καὶ ζωπρά, ἀλλὰ δὲν πρᾶκεται ἐνταῦθα περὶ τελείων ἰχθυογραφημάτων, ἀλλὰ περὶ μορφώσεως τῶν μαθητῶν κατὰ τὴν φύσιν αὐτῶν. Ὅτι ἡ χεὶρ αὐτῶν ἀποκτᾷ δεξιότητά τινα, ὅτι πορίζονται ἔστω καὶ ἀκατεργάστους ἰδέας, περὶ ὁμοιοτήτος, τούτο πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐνταῦθα ἀρκετόν, ἀφ' οὗ κερδαίνωμεν τὸ σπουδαιότατον ὅτι οἱ μαθηταὶ ἰχθυογραφοῦσι οἰκίαν βουλήσει, διότι τοὺς εὐχαριστεῖ ἡ ἰχθυογραφία. Κατὰ τὴν πρῶτην ἠλικίαν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διδασθῇ ἰχθυογραφία ἀρηρημένη. Ἀφ' οὗ δὲ οἱ μαθηταὶ ἀπκῶσιν μετὰ τὴν ἰχθυογραφίαν ἐνδιαφερόντων αὐτοῖς πραγμάτων, ἀφ' οὗ ἢ πρὸς τὰ χρώματα αὐτῶν καλαισθησία μορφωθῇ, ἀφ' οὗ γίνωσιν αὐτοῖς γνωστά σχήματα καὶ πραγμάτων καὶ χρωμάτων, τότε δύναται, ὅταν προχωρήσῃ καὶ ἡ ἠλικία των, νὰ ἐπιχειρήσωσιν καὶ εἰς ἰχθυογραφίαν φανταστικῶν ἀντικειμένων.

Ἐκ τῶν εἰρημέων γίνεσθαι φανερόν ὅτι ἡμεῖς ἀποδοκιμάζομεν τὴν καθ' ὑποδείγματα ἰχθυογραφίαν, καὶ ἐτι μᾶλλον τὴν ξηρὰν ἐκείνην μέθοδον τοῦ συρῆν γραμμάς, εὐθείας, καμπύλας, τεθλασμένης, ὡς συνήθως συμβαίνει ἐν τοῖς σχολείοις; κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μαθήματος, τῆς ἰχθυογραφίας. Πολὺ δὲ μᾶλλον θεωροῦμεν πλημμελῆ τὴν μέθοδον τοῦ διδάσκειν ἰχθυογραφίαν διὰ τῶν διαφόρων ὀρισμῶν π. χ. τί ἐστὶ εὐθεῖα γραμμῆ, τί καμπύλη, τί τρίγωνον, τί τετράπλευρον, τί κῶνος, τί πυραμῖς. εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς ἐὰν ἠθέλομεν τὸ μικρὸν παιδίον νὰ διδάξωμεν τὸ περιπτεῖν ἀναπτύσσοντες εἰς αὐτὸ τὰ περι ὀστών, μυῶν καὶ νεύρων. Ταιαύτη μέθοδος ἀπὸ τῶν ὀρισμῶν ἀρχαμένη καὶ δι' ὀρισμῶν προχωροῦσα διεγείρει ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν παιδίων τὴν ἀποστροφὴν πρὸς τὸ μάθημα καὶ ἀποκτείνει τὴν ἐμφυτον τάσιν αὐτῶν πρὸς τὸ ἀπεικονίζειν τὰ πράγματα. Ἡ ἐννοια τῆς εὐθείας, τῆς καμπύλης, τοῦ τριγώνου, τοῦ τετραγώνου γεννῶνται ἀφ' ἑαυτῶν ἐν τῇ ψυχῇ τῶν παιδίων ἐκ τῆς κατ' ἐπανάληψιν τῶν πραγμάτων τούτων παραστάσεως, ὡς γεννῶνται καὶ αἱ ἐννοιαὶ τῶν λέξεων ἄνευ τῆς χρήσεως λεξικοῦ καὶ γραμματικῆς, μόνον ἐκ τῆς χρήσεως αὐτῶν ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ.

Ἀφ' οὗ δὲ αἱ μαθηταὶ ἀποκτήσωσι δεξιότητά τινα τῆς χειρὸς ἰχθυογραφούντες πράγματα αὐτοῖς ἀρεστά, ὡς καὶ τὴν ἐννοίαν τῆς συμμετρίας, τότε δύναμεθα νὰ δώσωμεν εἰς αὐτὰ καὶ στοιχειώδη τινὰ

ἐννοίαν τῆς προοπτικῆς. Τούτο δὲ γίνεσθαι ἀπλουστατά διὰ τοῦ ἐξῆς μέσου. Σητρίζεται καθέτως ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐν τεμάχιον ὑαλοπίνακος, ὅπισθεν δὲ αὐτοῦ τίθεται ἐν βιβλίον καὶ λέγομεν εἰς τὸν μαθητὴν μετὰ τὴν γραφίδα του νὰ σημειώσῃ διὰ στιγμῶν ἐπὶ τοῦ ὑαλοπίνακος τὰ ἄκρα τοῦ βιβλίου, ὡς φαίνονται ἐν τῷ ὑαλοπίνακι, ὥστε αἱ στιγμαὶ αὐταὶ νὰ πίπτωσιν ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν ἄκρων τοῦ βιβλίου. Ἀφ' οὗ δὲ οὕτω σημειωθῇ ἐπὶ τοῦ ὑαλοπίνακος τὸ βιβλίον, τότε ἄγομεν ἐπὶ τῶν στιγμῶν πάλιν διὰ τῆς πέννας γραμμάς, ὥστε αἱ στιγμαὶ νὰ γίνωσιν ἤδη γραμμαῖς, ὡς ἔστιν ἐν τῷ βιβλίῳ. Κατόπιν δὲ, ἀφ' οὗ ξηρανθῇ τὸ μελάνι, ἀνατρέπομεν τὴν ὑαλον καὶ ἐπ' αὐτῆς θέτομεν χάρτα, ἐφ' οὗ πάλιν διὰ τῆς πέννας σημειοῦμεν κατὰ τὰς ὑποφαινόμενας γραμμάς τὸ περίγραμμα τοῦ βιβλίου καὶ οὕτως ἔχομεν ἤδη ἐπὶ τοῦ χαρτοῦ μίαν εἰκόνα τοῦ βιβλίου προοπτικῶς. Ἐκ τῆς εἰκόνας ταύτης κατανοεῖ ὁ μαθητὴς ὅτι δύναμεθα καὶ στερεὰ σώματα νὰ ἀπεικονίσωμεν κατὰ τὰς τρεῖς διαστάσεις ἐπὶ ἐπιπέδῳ ἐπιφανείας, ἀλλ' αἱ γραμμαὶ πρέπει τότε νὰ λθῶσιν ὡρισμένας κατευθύνσεις, ὅτι τινὲς τῶν δὲν φαίνονται, ὅτι ἄλλαι παριστῶνται μικρότεραι καὶ ἄλλαι μεγαλιέτεραι. Ἀφ' οὗ δὲ οὕτω κατανοήσῃ ὁ μαθητὴς τὴν φύσιν τῆς προοπτικῆς, τότε ἀποβαίνει αὐτῷ ἀπόλαυσις ἢ ἐνασχολήσις μετὰ τὴν ἀπεικόνισιν τῶν πραγμάτων, ὡς ἐμφανίζονται αὐτὰ εἰς τοὺς ὀφθαλμούς ἡμῶν. Καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐννοεῖ καλλίστα ἤδη τί εἶναι ζωγραφία καὶ εἶναι παρεσκευασμένος, ὅπως κατανοήσῃ ἐν τῇ μεγαλιέτερῃ ἠλικίᾳ πᾶσαν ἐκτελεῖ περὶ προοπτικῆς διδασκαλίαν, ἐν ᾗ διὰ τῆς μηχανικῆς ἀντιγραφῆς ἰχθυογραφημάτων οὐδέποτε εἶναι δυνατόν νὰ κατορθώσῃ τι γενναίον.

ΣΚΕΨΕΙΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΠΡΟΤΑΘΕΝΤΩΝ ΣΧΟΛΗΚΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ

Ἐπὶ τῶν προταθέντων σχολικῶν ζητημάτων ὑποκαθάρσας ὀλίγα τινὰ πρὸς νύξιν εὐρυτέρας συζητήσεως, ἄνευ ἀξιώσεως ὅτι εἰσὶ ταῦτα ἀναμάρτητα.

Ζήτημα πρῶτον. Δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ζήσῃ δημοδιδάσκαλος οἰκογενειάρχης με μισθὸν ἡλαττωμένον κατὰ 20 τοῖς 0/0 ὡς ἀνεπαρκῆ; διότι εἶνε πασίγνωστον ὅτι ἡ τιμὴ τῶν πρὸς χρῆσιν τοῦ βίου ἀναγκαίων ἠύξησε καταπληκτικῶς. Πρὸς δὲ τούτοις ἐκ τῶν συχνῶν παύσεων καὶ μεταθέσεων κατ' ἔτος ἀφαιρεῖται ἐκ τοῦ μισθοῦ 10 τοῖς 0/0. εἰς κρατήσεις λόγῳ συντάξεως καὶ χαρτοσήμου 8 1/2 τοῖς 0/0. εἰς ἐξοφλήσιν ἀποδείξεων εἰς τοκολύφους δραχ. 5, 8, 10, καὶ 12 τοῖς 0/0, ὡς ἐκδιδομένων τῶν ἐνταλμάτων μετὰ παρέλευσιν 2, 3, 4, ἢ 5 μηνῶν ἐνίοτε, τὸ δὲ Δημόσιον εἶνε ἢ λέγει ὅτι εἶναι πάντοτε κενόν, καὶ ὡς ἐκ τούτου εὐρίσκονται οἱ δημοδιδάσκαλοι εἰς τὴν σκληρὰν ἀνάγκην νὰ προσεφθῶσι τὰς ἀποδείξεις τῶν μισθῶν πρὸς μεγίστην ζή-

μίαν των. Εἰς ἔξοδα μεταβάσεως εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἐπαρχίας πρὸς ἐνέργειαν νὰ ἐκδοθῶσι τὰ ἐντάλματα των ἢ πρὸς λήψιν μισθοδοσίας δαπανῶσι δραχ. 4, 5, 10 τοῖς 0)0, μάλιστα δὲ οἱ τῶν ἀποκέντρων μερῶν διδασκαλοὶ. Καὶ τέλος εἰς πληρωμὴν ἐνοικίου τῆς κατοικίας των δραχ. 15—30 τοῖς 0)0. Ἐὰν λοιπὸν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἀνωτέρω, παρατηροῦμεν ὅτι οἱ μισθοὶ ἐλαττοῦνται κατὰ 50—45 τοῖς 0)0, ὥστε οἱ δημοδιδάσκαλοι τίθενται ἐν ἴσῃ μοίρᾳ σχεδὸν μὲ τοὺς κλητῆρας τῶν σχολείων. Κατὰ δὲ τὸν παλαιὸν Νόμον ἐλάμβανον μὲν οἱ τριτοβάθμιοι δραχ. 60, ἐκτὸς τοῦ ἐνοικίου καὶ τῶν ἄλλων ἀποδοχῶν, ἀλλὰ τὸ ἡμερούσιον ἔξοδον εἰς οἰκονόμον οἰκογενειάρχην ἦτο τότε μιᾶς καὶ ἡμισίας δραχμῆς. Σήμερον ὅμως μὲ τὴν φοβερὰν ὑπερτίμησιν ὅλων τῶν χρειωδῶν, μόνον δι' αὐστηρᾶς οικονομίας ἐπαρκεῖ τις εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα διὰ τῆς μισθοδοσίας του. Ἀπὸ τοῦ 1857 πολὺς ἐγένετο λόγος περὶ αὐξήσεως μισθοδοσίας δημοδιδασκάλων, ἧς ἠξιώθησαν μόνον οἱ πρωτοβάθμιοι, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπογοητευθέντες ἐπέδοθησαν εἰς ἄλλα ἐπαγγέλματα. Τὰ πλεῖστα τῶν σχολείων ἦσαν τότε κενά, ἢ δὲ Κυβέρνησις μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ παλαιοῦ Διδασκαλείου εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ τὰ ἀναπληρώσῃ, ἀναθέσασα εἰς ἐπιτροπὰς τὰς ἐξετάσεις τῶν δημοδιδασκάλων. Ἐκτοτε ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος τῆς ἐξοντώσεως κατὰ τοῦ διδασκαλικοῦ κλάδου, ὅστις ἐξακολουθεῖ δυστυχῶς μέχρι σήμερον μὲ ὅλην τὴν δεκαετῆ περίπου λειτουργίαν καὶ δρᾶσιν τῶν δοκιμασθέντων καρπῶν τῶν Διδασκαλείων, καὶ δὲν θὰ λήξῃ εἰμὴ ὅταν αὐτοὶ οἱ δημοδιδάσκαλοι συνασπισθῶσι καὶ λάθωσι πρόνοιαν περὶ τῆς σωτηρίας των. Ἐὰν τὸ μέτρον τῆς ἐλαττώσεως τῶν μισθοδοσιῶν ἐφαρμοσθῇ μάλιστα μονομερῶς διὰ τοὺς δημοδιδασκάλους μόνον, οὐδεμία ἀμβιβολία ὅτι οἱ μὲν βέλτιστοι τῶν διδασκάλων θὰ τραπῶσιν εἰς ἄλλα ἔργα, μὴ δυνάμενοι ὑπηρετεῖν ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, οἱ δὲ ὀκνηροὶ παραμένοντες θὰ ἐπιφέρωσι τὴν ἀποσύνθησιν καὶ τὴν παντελῆ καταστροφὴν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. (Ἀκολουθεῖ)

Π. Ν. Πλητῆς.

ΤΙ ΦΡΟΝΟΥΣΙΝ ΟΙ ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΟΥ ΠΑΠΑΜΑΡΚΟΥ

Ὅλιγοι μοὶ φαίνεται, ὅτι ἀγνοοῦσι τὸν ὑπὸ τοῦ κ. Δημ. Ἀνδρεάδου ὑπαιτισσόμενον ἐν τῇ Ἐκπαιδεύσει (ἔτος 6'. ἀρ 5 σελ. 39) ὡς ἄριστον συγγραφέα ἐνὸς τῶν παρ' ἡμῖν Ἀλφαθηταρίων, διότι ὁ κόμπος τῶν λέξεων «Πέντε ἔτη εἰργάσθην διὰ τὸ Ἀλφαθητάριον αὐτό· τρίς ἐπεχείρησα νὰ τὸ φέρω εἰς πέρας καὶ τρίς τὸ ἐπέταξα πέρα . . . Διὰ τὴν σύνταξιν ἐπιστημονικῶν ἔργων οὐδὲ τὸ δέκατον τῆς ἐργασίας ταύτης δὲν μοὶ ἐχρειάσθη» προδίδει τὸν

γνωστὸν ὀλετῆρα τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως. Ἀπορῶ ὅμως πῶς ὁ κ. Ἀνδρεάδης διακηρύττει τὸν κ. Παπαμάρκον ἄριστον συγγραφέα, ἐν ᾧ μωρότερα, ἀηδέστερα, φαυλότερα παρ' οὐδενὸς ἄλλου μέχρι τοῦδε δὲν ἐγγράφησαν ὡς θαυμασιῶς ἔχει ἀποδειχθῆναι τοῦτο ἐν τῇ Ἐκπαιδ. εὔσει καὶ ἐν τῇ ἐφημ. «Καιροί» ὑπὸ τοῦ ἐξόχου παρ' ἡμῖν παιδαγωγοῦ κ. Βλασίου Σκορδέλη, προσφωῶς ἀποκαλέσαντος τὰ σοφὰ ἔργα τοῦ κ. Παπαμάρκου «σαλάτα μὲ διάφορα χόρτα», καὶ ὡς καταδικάζει αὐτὰ ἢ συνειδήσει ἀπάντων τῶν δημοδιδασκάλων τοῦ Κράτους μὴδ' αὐτοῦ τοῦ κ. Ἀνδρεάδου ἐξαιρουμένου. Πικρὰν πεῖραν ἔλαβον καὶ ἐγὼ τῶν Ἀναγνωσμάτων τοῦ Παπαμάρκου ἐξαπατηθεὶς ὑπὸ τῶν Φαρισαϊκῶν του ἐξαγγελιῶν, ὅτι διὰ τούτων ὑπερηκόντιζε καὶ αὐτοὺς τοὺς Γερμανοὺς καὶ πᾶσαν ἐγκόσμιον σοφίαν καὶ εἰσαγωγῶν κατὰ τὸ παρελθὸν σχολ. ἔτος, εὐτυχῶς μόνον εἰς τὴν Β' καὶ Γ' τάξιν, τὰ νερόβραστα αὐτὰ κολοκύνθια, ἃ καλοῦνται Ἑλληνικὰ ἀναγνωσματάρια, ἐν ᾧ ἔπρεπε νὰ ὀνομάζωνται, ὀρθότερον Ἀνελληνικὰ Ἀναγνωσματάρια, διότι οὐδὲν ἑλληνικὸν ἔχουσι. Ἴδου δὲ τί διήκει διὰ τούτων. Μυρωδιᾶς ἀπὸ λουκάνικα, λιανίσματα ἀπ' ἐδῶ, κομμάτια ἀπ' ἐκεῖ, κουμπουριᾶς καὶ μαχαιριᾶς, ἐξαπλωμοὶ καὶ κατακεφαλιᾶς, διακονιαραῖοι καὶ ἀρκουδιάρηδες, μουγρίσματα ἄγρια καὶ κλωτσιᾶς φοβερές, στραβομάρες καὶ μούτζαμάρες, πῶλησις προσκεφαλαίων, κλινῶν καὶ σαμανίων, ἐλεεινότης καὶ τρισαθλιότης, κακομοιριά καὶ δυστυχία! Πάντα δὲ ὡς γνωστὸν τὰ διηγήματά του ἔχουσι τέλος τραγικόν. «Ὡς ἀπόλοιτο καὶ αὐτός, ὅστις τοιαυτὰ γε ρέξοι» καὶ ἀπότομον, διότι ὁ σκύλος ἐδῶ ξεψυχεῖ διὰ μιᾶς κατακεφαλιᾶς! ὁ ὄνος κλωτσᾷ ἐκεῖ ἀενάως! καὶ τί πρῶτον καὶ τί δευτέρον νὰ εἴπω. Αὐτὰ εἶναι τὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα τοῦ κ. Παπαμάρκου, τὰ ὁποῖα μᾶς παρέστησε διὰ τοῦ κ. Κασδὸν μοναδικὰ εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην! Τώρα δὲν λείπει ἄλλο παρὰ νὰ κατορθώσῃ, ὅπως εἰσαχθῶσιν ὡς ὑποχρεωτικὰ εἰς τὰ σχολεῖα! Ἐὰν πρόκειται νὰ καταστρέψωμεν, ὅτι ἀγαθὸν ἔχει ἢ εὐπλάστως τῶν Ἑλληνοπαίδων ψυχῇ, ἂν σκοπῶμεν νὰ τοὺς κάμωμεν ζῶα ὡς τὰ περιγραφόμενα μοσχάρια τοῦ κ. Παπαμάρκου, τότε ἄς δοθῶσιν εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν τὰ βιβλία τοῦ κ. Παπαμάρκου, ἄλλως ἢ θύρα τῶν δημοτ. σχολείων πρέπει δι' αὐτὰ ἐρμητικῶς νὰ κλεισθῇ (1). Γ. Α.

1) Ὁ Παπαμάρκου νομίζει ὅτι τοιαῦτα δυσμενεῖς κατὰ τῶν βιβλίων του κρίσεις γράφονται ὑπὸ τῆς διευθύνσεως τῆς Ἐκπαιδεύσεως. Ἐὰν δὲν ἠθέλωμεν νὰ παραδώσωμεν τοὺς δημοδιδασκάλους εἰς τὴν μικροπρεπῆ αὐτοῦ καταδίωξιν, θὰ ἐδημοσιεύσωμεν καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν, ἵνα πεισθῇ ὅτι οἱ δημοδιδάσκαλοι τῆς Ἑλλάδος ἐκπαιδευθέντες ἐπιστημονικῶς ἐν τοῖς Διδασκαλείοις ὑπὸ Διευθυντᾶς ὄχι Παπαμάρκου κρῖνουσι περὶ τῶν πραγμάτων ὑγιῶς καὶ ἐνοουοῦσι νὰ ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τῆς ἐκφασίσεως τῶν σχολείων τῆς πατρίδος των, ἃ καταστρέφει ἢ παρομιώδης καὶ συστηματικῇ μωρία καὶ ἀβελτερία!